

# БОРОТЬБА З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ: КОМПЛЕКС ПРОБЛЕМ

П.М. КУБРАК

*На* сучасному етапі соціально-економічного, політичного розвитку України організована злочинність стала реальною загрозою для національної безпеки нашої держави. У розпорядженні Президента України "Про заходи щодо активізації боротьби з корупцією і організованою злочинністю" № 35/95-РП звертається особлива увага на проблеми ефективної діяльності правоохоронних органів, на необхідність принципового перегляду форм і методів запобігання злочинним проявам і вишукування нестандартних способів їх припинення.

Слід зазначити, що неналежне виконання правоохоронними органами своїх завдань, покладених на них кримінальним судочинством, пояснюється кількома причинами. По-перше, за часів існування СРСР з ідеологічних міркувань ця проблема не досліджувалась, і лише починаючи з 1989 р. матеріали на цю тему почали з'являтися у засобах масової інформації. Перші наукові дослідження проблеми належать ученим КВШ МВС СРСР<sup>1</sup>. У цей же час провідні кримінологи провели в Москві "круглий стіл", де обговорювалися концептуальні теоретичні питання боротьби з організованою злочинністю<sup>2</sup>.

Питання розробки окремих методик розслідування злочинів, скоєних організованими групами, були предметом обговорення на науково-практичній конференції в Мінську<sup>3</sup>. По-друге, проведені в означений період дослідження не характеризувалися комплексністю. Окрім цього, після дезінтеграції СРСР наукові розробки не повною мірою відповідали дійсності. По-третє, в цей час формувалися кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні, оперативно-розшукові й криміналістичні аспекти цього явища<sup>4</sup>. Період 1991-1994 рр. характеризувався активною науково-дослідною і законодавчою роботою по забезпеченню правоохоронних органів правовою основою для боротьби з організованою злочинністю. Так, у Науковому центрі Української академії внутрішніх справ ця проблема стала об'єктом комплексних кримінально-правових, кримінологічних, оперативно-розшукових, криміналістичних досліджень. Були також прийняті закони України "Про організаційно-правові основи

**Кубрак Петро Микитович** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики Академії СБУ, підполковник.

боротьби з організованою злочинністю", "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про міліцію", "Про Службу безпеки України", "Про прокуратуру" та ін.<sup>5</sup>

У той же час органи СБУ, МВС та прокуратури, котрі ведуть боротьбу з організованою злочинністю, ще не мають належного методичного забезпечення розслідування тяжких злочинів, скоюваних, зокрема, у сфері економіки. З іншого боку, ця проблема зумовлена відсутністю Конституції, суперечливим і мінливим законодавством, покликаним регулювати економічні відносини в державі. Так, проведені Науковим центром Української академії внутрішніх справ дослідження свідчать про серйозні недоліки у чинному законодавстві та відомчих актах, які регламентують діяльність банківської системи. Це створює умови для злочинів, дезінтегрує цю систему і завдає економіці відчутних матеріальних збитків<sup>6</sup>.

Здебільшого вигадані банкрутства підприємств і транспортних компаній, багатомільярдні розкрадання з участю високих посадових осіб, наявність корумпованих зв'язків, хабарництва, про які регулярно сповіщають засоби масової інформації, породжують у громадян зневіру в економічних реформах, це серйозно шкодить і залученню в економіку України іноземних інвестицій<sup>7</sup>.

Аналіз спеціальної літератури та практики показує, що об'єктом організованої злочинності в країні є переважно економічні відносини<sup>8</sup>. В останні роки у зв'язку із зміною економічних, політичних відносин щезла розподільна лінія між кримінальною і економічною організованою злочинністю<sup>9</sup>. Ускладнює боротьбу з такою формою злочинності кримінально-правова невизначеність понять "організована група", "корупція", "комп'ютерні злочини", їх кваліфікуючих ознак. Це, у свою чергу, впливає на предмет доказування у кримінальних справах. До цієї ж групи належать питання вдосконалення і розробки окремих методик розслідування, використання в інтересах кримінального судочинства оперативних матеріалів, оперативно-розшукових, криміналістично-технічних засобів, а також визначення ролі й місця слідчих органів у судовій системі. Тому розв'язання зазначених проблем і буде оптимізацією розслідування тяжких злочинів.

Так, розглядаючи запропоновані в літературі визначення понять "організована злочинність", "організована група", ми звертаємо увагу на їх суперечливість і недостатню якість судової практики<sup>10</sup>. Пропонуємо під організованою групою розуміти згуртоване співтовариство (об'єднання) двох і більше осіб, що спеціально зорганізувалися з метою заняття злочинною діяльністю незалежно від її виду. Це визначення включає три

основні ознаки організованості: а) попередня змова; б) стійкість злочинних зв'язків і згуртованість учасників; в) загальний план дій та їх узгодженість.

Такий підхід до кримінально-правового визначення дефініції та її кваліфікуючих ознак дозволяє визначити предмет доказування в кримінальному судочинстві і розробити відповідні методики розслідування.

Без кримінально-правового визначення поняття організованої групи, її кваліфікуючих ознак та її тлумачення органи попереднього розслідування не можуть встановити і з'ясувати систему злочинних зв'язків, а спільна злочинна діяльність до цього часу розглядається як співучасть. Правоохоронні органи фактично не досліджують по кримінальних справах співучасть у загальній злочинній діяльності, яка не обмежується конкретними посяганнями. Органи дізнання, слідства встановлюють груповий характер вчинення окремих злочинів, а не наявність організованої групи (об'єднання), тобто суспільно небезпечну загрозу виконавця конкретного злочину, а не організатора, активних функціонерів злочинного об'єднання, котрі завдяки цьому уникають притягнення до кримінальної відповідальності. Як свідчать дослідження<sup>11</sup>, чим вищий ступінь організованості злочинних об'єднань, тим менш значну роль в них відіграють виконавці. В таких об'єднаннях фактично поза межами кримінальної відповідальності залишаються також носії корумпованих зв'язків (високі посадові особи, співробітники правоохоронних органів). Актуальним є питання кримінально-правового регулювання і криміналістичних розробок, методичного забезпечення потреб існуючої практики правоохоронних органів щодо розслідування "комп'ютерних злочинів"<sup>12</sup>.

Як показують комплексні дослідження, злочинним об'єднанням притаманні тісна згуртованість, ієрархічна дисципліна, високий кримінальний професіоналізм, ретельна підготовка до злочинів, система заходів їх маскування і протидії викриттю, на місці скоєння злочинів рідко залишаються традиційні сліди (рук, взуття, ідеальні сліди), застосовуються засоби зовнішнього маскування. Крім того, злочинці вдаються до залякування, підкупу, фізичної розправи над учасниками процесу. Наслідком таких дій є те, що потерпілі, свідки, обвинувачені й підсудні рядові члени об'єднання відмовляються від попередніх показань, що призводить до спростування доказів обвинувачення. Для спростування доказів ними використовуються недоліки й помилки при їх формуванні, що в сукупності з іншими негативними чинниками призводить до виникнення в судовому засіданні питання про допустимість доказів. Тому розкривати і розслідувати такі злочини в умовах дійсного змагального процесу без детермінованого поєднання оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних, криміналістичних засобів надто важко, а в більшості випадків навіть і неможливо. Так, одним із важливих аспектів підвищення ефективності боротьби з такими

злочинами є використання в кримінальному судочинстві оперативно-розшукових матеріалів. На жаль, у науковій літературі, в тому числі в підручниках з криміналістики, цим концептуальним проблемам не приділяється належної уваги.

Теоретичне, методологічне і практичне значення має розуміння факту інтегруючої ролі криміналістики в системі юридичних та інших наук, що впливає з її предмета<sup>13</sup> та її службової функції відносно кримінального судочинства. На наш погляд, розробка окремих методик розслідування злочинів, вчинених організованими групами, без вищезазначених вимог не матиме практичного значення.

<sup>1</sup> Див.: Бараненко Б.И. Проблемы борьбы с организованной преступностью: первые исследования и задачи дальнейшего научного изучения // Криминалистические проблемы борьбы с преступностью: Сб. науч. трудов КВШ МВД СССР. К., 1989. С. 65-82.

<sup>2</sup> Див.: Организованная преступность (Проблемы, дискуссии, предложения) / Под ред. А.И.Долговой. — М., 1989. 352 с.

<sup>3</sup> Див.: Биленчук П.Д., Кубрак П.Н. Криминалистическая характеристика разбойных нападений, совершаемых организованными группами на жилища граждан // Проблемы борьбы с организованной преступностью: Сб. науч. трудов. Минск, 1991. С. 85-96.

<sup>4</sup> Див.: Никулин Н.С. Достаточно ли правовых средств в борьбе с организованной преступностью // Соц. законность. 1989. № 2. С.50-52; Размездз В.А. С организованной преступностью — бороться организованно // Соц. законность. 1990. № 6. С. 8-11; Алексеев В.А., Борисов И.Н., Емельянов А.С. Организованная преступность: криминализация функций участников преступных формирований // Сов.гос. и право. 1991. № 10. С. 65-71 та ін.

<sup>5</sup> Див.: Кримінально-процесуальний кодекс України. К., 1993. С. 243-428.

<sup>6</sup> Див.: Сміян Л.С., Бутенко Л.І., Гега П.Т., Попович В.М. Проблеми боротьби зі злочинами, що скоюються з використанням банківської системи // Науково-інформаційний бюлетень МВС України. К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. № 1. 31 с.

<sup>7</sup> Див.: Обманутые вкладчики "Ксентраста" обращаются к racketирам, чтобы вернуть свои вклады // Киевские ведомости. 1995. 16 марта.

<sup>8</sup> Див.:Выступление Президента Украины на заседании Координационного комитета при Президенте Украины по борьбе с коррупцией и организованной преступностью 30 января 1995 г. // Всеукраинские ведомости. 1995. 2 февраля.

<sup>9</sup> Автором у складі авторського колективу Науково-дослідного центру Української академії внутрішніх справ вивчалась практика боротьби з організованою злочинністю в 1989-1994 рр. в м.Києві та області, Чернігівській, Запорізькій, Харківській, Житомирській, Тернопільській областях.

<sup>10</sup> Див.: Клименко В.А., Мельник Н.И. Уголовно-правовая борьба с вымогательством индивидуального имущества: Учеб. пособие. К., 1993. 92с.

<sup>11</sup> Див.: Там же.

<sup>12</sup> Див.: Біленчук П.Д., Зубань М.А. Комп'ютерні злочини: соціально-правові і кримінологічно-криміналістичні аспекти: Навч. посібник. К., 1994. 72 с.

<sup>13</sup> Див.: Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории. М.: Юрид. лит-ра, 1987. С.59.